

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922): Türk Millî Mücadelesiyle Ortaklıklar ve Ayrılıklar^(*)

European Imperialism and Syrian Resistance (1919-1922):
Similarities and Differences with the Turkish War of Independence

Hadiye YILMAZ ODABAŞI^()**

Özet

20. yüzyılın başında Avrupa emperyalizminin Osmanlı hâkimiyetindeki toprakları içeren Ortadoğu bölgesini yeniden şekillendirme projesine karşı Türkler bir istiklal harbi başlatırken Suriye bölgesinde bir direniş zuhur etmiştir. Ne var ki Türkçe literatürde 1919-1922 yıllarında Suriye bölgesinde cereyan eden bu mücadele pek az yer tutmaktadır. Bu nedenle çalışma, Suriye bölgesinde bu evrede yaşanan siyasi hadiseler, bu hadiselerin ortaya çıkış nedenleri ve sonuçları ile sürece etki eden iç ve dış siyasi unsurları inceleyerek, mücadelenin niteliğini tanımlama gayretindedir. Öte yandan aynı coğrafyada, aynı tarihsel kesitte, aynı güçlere karşı verilen iki mücadelede başarıya ulaşamamış Suriye örneğiyle karşılaştırılmak suretiyle Türk millî mücadele sürecinin başarıya ulaşmasını sağlayan saiklere dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Faysal, Arap Milliyetçiliği, Meyselün Savaşı, Ortadoğu

Abstract

In the early twentieth century, as a reaction to the European Imperialism's project of reshaping the Middle East region, which consists of mostly the Ottoman territories,

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 05.10.2018

Kabul Tarihi: 05.11.2018

(*) Bu makale, *Suriye'de İşgal ve Direniş (1919-1922)* adlı kitabımızda yer alan bazı bilgi ve görüşlerin, Türk Millî Mücadelesi ve Suriye direnişinin ortaklık ve ayrılıkları perspektifinden yeniden değerlendirilmesi suretiyle oluşturulmuştur.

(**) Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, hadiye.yilmazodabasi@uskudar.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4297-5326>

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Turks, started a war of independence. At the same time, a resistance took shape in the Syrian region. However, the resistance formed between the years 1919 - 1922 in the Syrian region take a small place in the Turkish literature. Therefore, the purpose of this study is to define the characteristics of the resistance through an analysis primarily on the political environment and developments in 1919-1922 in the Syrian region and the motivations and outcomes of these events, foreign and local political actors. On the other hand, the motives that enabled the Turkish war of independence to succeed will be highlighted with a comparative study on the failed example of Syria, which was fought against the same powers in the same geography and time period.

Keywords: Syria, Faisal, Arab Nationalism, Battle of Maysalun, Middle East

Giriş

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği 27 Nisan 1921 tarihli yıllık raporunda; kurulacak bir Kürt devletinin tüm Mezopotamya'yı ilgilendirdiğini, Kürt devletinin kurulması halinde toprak kaybindan ziyade gelecekte Türkiye'nin hemen yanı başında vücut bulacak bu tür bir devletin Türkiye, Suriye, Mezopotamya ve İran için potansiyel bir tehdit oluşturacağından söz etmektedir.¹ Görüldüğü gibi geçmiş, bilhassa yakın geçmiş bir ölçüde bugünü anlamayı sağlarken, dün ve bugün arasında süren diyalog sayesinde bugünün olay ve gelişmeleri de geçmişti aydınlatacak bir nitelik taşıyabilmektedir. 20. yüzyılın başında Avrupa emperyalizminin büyük oranda Osmanlı hâkimiyetindeki toprakları içeren Ortadoğu bölgesini yeniden şekillendirme projesinin üzerinden yüz yıl geçtikten sonra Suriye'nin bugün yeniden parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu görülmektedir. Yüz yıl önce söz konusu projeye karşı Anadolu'da bir istiklal harbi başlatılırken Suriye bölgesinde de bir direniş zuhur etmişti. Bu çalışma, Türkçe literatürde pek az yer tutan, Fransızlara karşı direnişin

¹ Raporun tamamı için bkz. Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920*, (İstanbul: Tarihi Kitabevi 2010).

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

başladığı 1919 yılından manda yönetiminin Milletler Cemiyeti (MC) tarafından onaylandığı 1922 yılına kadar Suriye’de yaşanan gelişmelerin ayrıntılarına odaklanmıştır. Suriye’deki siyasi mücadelenin niteliği tanımlanmaya çalışılırken; aynı coğrafyada, aynı tarihsel kesitte, aynı güçlere karşı verilen iki mücadelede başarıya ulaşamamış Suriye örneğiyle karşılaştırılmak suretiyle Türk milli mücadelesinin zafere ulaşmasını sağlayan temel saiklere de işaret edilmiştir.

Avrupa Emperyalizminin Ortadoğu Tasarımı

Bugün yedi milyara ulaşmış olan dünya nüfusunun 1 milyar 600 milyonunu Müslümanlar teşkil etmektedir ve Müslüman nüfusun yaklaşık 800 milyonu “Ortadoğu” bölgesinde bulunmaktadır.² Nesnel bir bakış açısıyla bakıldığında açıktır ki, esasen Müslüman nüfusu barındıran bölgenin “Ortadoğu” adını alması coğrafi olmaktan ziyade siyasi bir tasarımdır. Zira, Doğu’nun ortası Orta Asya olduğuna göre söz konusu bölge kime ve neye göre Doğu’nun ortasıdır?

Bu kavramı ilk kez Eylül 1902’de, Londra’da yayımlanan *National Review*’de “The Persian Gulf and International Relations/Basra Körfezi ve Uluslararası İlişkiler” başlıklı bir makalede Amerikalı deniz tarihçisi ve dönemin stratejistlerinden Amiral Alfred Thayer Mahan telaffuz etmiştir. Mahan’ın hemen ardından İngiliz gazeteci, tarihçi ve diplomat Valentine Chirol, *The Times*’in 14 Ekim 1906 tarihli sayısında Ortadoğu kavramını kullanmıştır.³ O yıllarda Hindistan Genel Valisi, 1922’de ise İngiltere’nin

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

² Bu rakamlar Birleşmiş Milletler’in 2010 yılı raporuna göreler. UN Department of Economic and Social Affairs’in 2015 yılı dünya nüfusu tahmini ise 7.349.472’dir ve Ortadoğu bölgesinin toplam nüfusunun yaklaşık 900 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir.

Erişim 16 Nisan 2017, <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Probabilistic/Population/>

³ Roderic H. Davison, “Where is the Middle East”, *Foreign Affairs An American Quarterly Review July 1960*, ed. Hamilton Fish Armstrong, Vol. 38 No. 4, January 1, 1960, s.668; Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, (İstanbul: Metis Yayınları 1999), s.265.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Dışişleri Bakanı olan Lord Curzon resmî belgelerde Hindistan'a yakın bölgelerden artık bu adla söz etmeye başlamıştır.⁴

İngiltere, I. Dünya Savaşı'ndan önce, başta Rusya'ya karşı Hindistan yolunu emniyet altına alma stratejisine bağlı olarak eski Yakındoğu tasarımıından Balkanları çıkararak – çünkü Balkanlar artık Osmanlı idaresinde değildir – yeni bir siyasi bölge oluşturmuş ve bu bölgeyi “Ortadoğu” olarak adlandırmıştır. Bu yeni hedef bölge büyük önemi haizdir. Hindistan'dan Batı'ya uzanan Doğu ticaret yollarının ana duraklarını ihtiva ettiği gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bölgenin önemine petrol varlığı da eklenmiştir. Bölgenin 7. yüzyıldan itibaren kazandığı İslam dünyasının merkezi olma karakteri, Avrupalıların bölgeye yönelik yüzyıllar süren ve temelinde ekonomik çıkarlar bulunan hâkimiyet mücadelelerinin, hem Batı hem de Doğu dünyasında “Hıristiyan-Müslüman mücadelesi” olarak algılanmasına yol açmış, bu algı çoğu zaman neredeyse ekonomik temelden daha etkin olmuştur.

Bugünkü “Türkiye, Kıbrıs, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Mısır, Libya ve Sudan” olmak üzere Trablusgarp'tan (Libya) Hindistan'a uzanan Ortadoğu toprakları,⁵ 20. yüzyılın başına kadar büyük oranda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindedir. 20. yüzyılda Ortadoğu'nun neredeyse tamamına Avrupalı devletlerin girmesinden önce, henüz 19. yüzyılda İngiliz ve Fransızlar bölgeye nüfuz etmeye başlamıştır. İngiltere, Basra bölgesinde kurduğu ticari ilişkilerle Arap yarımadasına girerken, Fransa önce Kuzey Afrika'ya yönelerek Cezayir ve ardından Tunus'u işgal etmiş, akabinde İngiltere Mısır ve Sudan'ı hâkimiyeti altına almış, nihayet

⁴Valentine Chirol, “The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence” John Murray, (London: 1903) ss.5'ten naklen: Ali Gökçem Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Elazığ 2016, cilt X, sayı: 2, s.3.

⁵ “Middle East”, *The Encyclopedia Americana International Edition*, Volume 19, (Americana Corporation 1979), s.71.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

İtalya da Trablusgarp'ı işgal etmiştir. Ortadoğu'nun İran ve Afganistan haricindeki bölgelerinin işgali ise "manda ya da himaye idaresi" adı altında iki dünya savaşı arası süreçte tamamlanmıştır.

Dünya Savaşı'nın ardından 1919-1922 yılları arasındaki evrede Avrupalıların emperyalist siyasetlerine karşı Türkler bir istiklal harbi başlatırken, diğer bölgelerde de isyan ve direniş hareketleri zuhur etmiştir. Başta Mısır olmak üzere Suriye ve Irak'ta, çoğu eski Osmanlı siyasinin ve komutanının liderliğinde, İngiliz ve Fransız işgaline karşı direnilmiş; Cezayir, Fas, Tunus, Sudan, Yemen gibi çok daha önce sömürgeci devletler tarafından istila edilmiş Ortadoğu'nun diğer bölgelerindeki bağımsızlık hareketleri de alevlenmiştir. İşgal edilmemiş ancak büyük oranda sömürgeci devletlerin nüfuzu altında bulunan İran ve Afganistan'a ise, bölgeye hâkim olan "bağımsızlıkçı ya da uzlaşmacı" saflara göre konumlanan siyasi tutumlar hâkim olmuştur. Aynı yıllarda Hint Müslümanları da İngilizlerden bağımsızlıklarını geri alma mücadelesini güçlendirmiş, hem Anadolu'da hem de Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde sürmekte olan mücadelelere de destek vermiştir.

Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya karşı Avrupalı devletlerle ittifak yapmış bazı Arap güçlerinin sömürgecilere karşı giriştikleri mücadelede Türklerle yolları süreçte kesişmiştir. Bağımsız bir Arap devleti kurmak amacıyla Avrupalı emperyalistlerin Suriye'yi parçalama teşebbüsüne direnen Arap milliyetçileri, Büyük Millet Meclisi (BMM) ile çeşitli düzeylerde temas kurmuş, BMM de Arap milliyetçilerinin mücadelelerini yakından takip ederek desteklemiştir. Ancak Avrupa emperyalizmine karşı bölgede verilen bu mücadelelerin ideolojik, siyasi, stratejik pek çok ortaklık ve ayrılıkları bulunmaktadır. Zira aynı coğrafyada, aynı tarihsel kesitte, aynı devletlere karşı verilen bu mücadelede Türkler tam bağımsızlıklarını kazanırken Suriye'de manda idaresinin tesis edilmesi, iki gücün maddi ve manevi tarihsel birikimlerinin eşit olmaması ya da nitelik ve niceliksel farklılıklarından başka ideolojik ve siyasi ayrılıkların payı da büyüktür.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Bilad-ı Şam/Suriye Vilayeti'nde Arap Milliyetçiliği

Doğu ticaret yolunun kilit mevkilerinden biri olan ve Bilad-ı Şam, Berr-i Şam, Arz-ı Şam adlarıyla anılan bölgede, 1864 Vilayet Nizamnamesi'yle ilk kez Suriye adıyla bir vilayet teşekkül etmiştir.⁶ Suriye'nin 1895 yılına ait idari taksimatına göre Halep, Beyrut ve Şam olmak üzere üç vilayeti bulunmaktadır. Halep 994.604, Beyrut 400.000 ve Şam 604.170 nüfusludur.⁷ 1911 idari taksimine göre Suriye'de üç vilayet, üç müstakil mutasarrıflık mevcuttur. Suriye vilayetine bağlı sancaklar Şam, Hama, Havran ve Kerek; Halep vilayetine bağlı sancaklar Halep ve Maraş; Beyrut vilayetine bağlı sancaklar Beyrut, Akka, Trablusşam, Lazkiye ve Nablus'tur. Müstakil mutasarrıflıklar ise Cebel-i Lübnan, Zor ve Kudüs-i Şerif'tir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Ecanib Kalemi evrakına göre 1917 senesinde Suriye Vilayeti'nin toplam nüfusu 969.427'dir.⁸ Bölgede çoğunluğu Sünni Müslümanlar oluştururken Nusayri, Dürzi, Şii nüfusla birlikte az sayıda Ermeni, Yahudi ve Yezidilerden başka Hıristiyan ve Yahudi nüfus bulunmaktadır.⁹

19. yy. sonu 20. yy. başında bölgenin Devlet-i Aliyye'yle ilişkilerinde kırılma yaratan temel olgu Arap milliyetçiliğinin yükselişi olmuştur. Arap milliyetçiliği, Avrupalı devletlerin Suriye bölgesine nüfuz etme

⁶ Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye", İslam Ansiklopedisi, cilt 37, İstanbul 2009, s.552; Adil Baktıaya, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu*, (İstanbul: İletişim Yayınları 2017), s.33. Şam, 150 bin km. yüzölçümü ve 2.5 milyon nüfusu olan geniş bir bölgenin idare merkezi durumundadır. Bkz. "Eski Türkiye Yeni Türkiye", *Milli Nevsal*, (İstanbul: Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi 1338), s.140

⁷ Remzi Kılıç, "Irak ve Suriye'nin Tarihi Coğrafyası ve XIX. Yüzyıl Sonu İtibariyle İdari Konumu", *Türk Kültürü*, Ocak 2000, sayı: 441, ss.19-20.

⁸ Abdülkadir Gül-Salim Gökçen, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebiler Meselesi*, (Ankara: Cedit Neşriyat 2010), s.188.

⁹ Philip S.Khoury, *Syria and The French Mandate The Politics of Arab Nationalism 1920-1945*, (New Jersey: Princeton University Press 1987), s.15.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922)

siyasetinin iki temel uygulama alanı olan misyonerlik çalışmaları¹⁰ ve iktisadi projeler vasıtasıyla –ve elbette iç siyasi ve ekonomik durumun sağladığı elverişli ortamda– 19. yüzyılın ikinci yarısında doğup gelişmiştir. Arap milliyetçiliğinin siyasi bir hareket olarak ortaya çıkması ve yayılması II. Meşrutiyet’in ilanından sonra gerçekleşmiştir. Bu evrede İttihat ve Terakki ile Araplar arasındaki ilişkilerde çeşitli sorunlar yaşanırken,¹¹ aynı zamanda Arap milliyetçilerinin resmî ya da gizli teşkilatlanmaları¹² genişleyerek mesele “siyasallaşmıştır”. Aynı devirde bazı Arap çevreleri ise Osmanlı Devleti’ne bağlılığı sürdürmüş, devleti zayıflatacak her türlü

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, (İstanbul: Arba Yayınları 1991), s.34-35; Gülbadi Alan, “Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri”, *Journal of İslamic Research*, 2007, sayı: 20, s.464-465; İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 1981, XIV/3, s.91.

¹¹ Arap milliyetçiliği ve İttihat Terakki ile yaşanan sorunlar hakkındaki bazı çalışmalar için bkz. Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, çev. Türkan Yöney, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1999); Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, (İstanbul: İrfan Yayınevi 1992), s.43-61; *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, cilt II, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları 1998), s. 23-42; Selim Sezer, *Osmanlı Suriyesi’nde İslahat Tartışmaları ve Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Suriye Siyaseti*, T.C. Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017, s.81-86, 94-104.

¹² Arap cemiyetleriyle ilgili tafsilatlı bilgi sunan en erken tarihli kaynaklardan biri –belki de ilki– Dördüncü Ordu-yı Hümayun tarafından 1332’de (1916) Dersaadet’te yayımlanan, Âliye Divan-ı Harb-i Örfisinde Rü’yet Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat adlı Osmanlıca kitaptır. I. Dünya Savaşı sırasında 1916’da Cemal Paşa’nın tahkikatı neticesinde Osmanlı Devleti aleyhine çalışan Arap milliyetçi cemiyetler tespit edilerek, Fransız konsoloshanesinden bu cemiyetlere ait pek çok evrak ele geçirilmiştir. Bu evraklar ve adı geçen cemiyet üyelerinin Şam’da yargılanma süreçleri ile çarpıtırıldıkları cezaları içeren bilgiler, Cemal Paşa’nın isteğiyle aynı yıl yayımlanmıştır. Bkz. Âliye Divan-ı Harb-i Örfisinde Rü’yet Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat *Arap İhtilali ve Şam Mahkemesi*, Günümüz Türkçesine çev. Cahit Kayra, (İstanbul: Yeditepe Yayınları 2008). Cemiyetler için ayrıca bkz. Kurşun, *a.g.e.*, s.82-132; Ali Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Arap Milliyetçi Cemiyetler*, (İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları 2007), s.79-85; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, cilt I, (İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.123-124; 623-625).

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

girişimden uzak durmuş ve Arap cemiyetlerinin muhtariyet talebine tepki göstermiştir.¹³

Arap milliyetçilerinin I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı'ya karşı Avrupalı devletlerle ittifakı tercih etmesine varan yolu ise esasen Trablusgarp ve Balkan yenilgileri açmıştır. Zira bu iki yenilgi Arap milliyetçilerinin Avrupalı devletler karşısında Osmanlı Devleti'nin gücüne duyduğu güvensizliği ve dolayısıyla gelecek kaygılarını artırarak kıskırtma ve vaatlerin karşılık bulmasına sebebiyet vermiştir.¹⁴ Suriye'de ve bilhassa merkez Şam'da milliyetçi el-Fetat ve el-Ahd cemiyetleri etkin bir rol oynamıştır. Bu iki cemiyet, 1918-1920'de Şam Hükümeti'nde karar mekanizmalarını belirleyecek bir güce sahip olmuştur. El-Fetat, açıktan faaliyete başladığı 1911 Paris Kongresi'nden sonra 1913'te genişleyerek üyelerinin Paris'ten Şam'a dönmesinden sonra merkezini Beyrut'a taşımıştır. Cemiyet, Dünya Savaşı'nın başında İngilizlere karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olma kararı almış, ancak Kâmil el-Kassab'ın öncülüğünde bir kanat Osmanlı Devleti'nden tümüyle ayrılmayı savunmuştur.¹⁵ Cemiyet, 17 Aralık 1918'de yapılan toplantısında yeni bir

¹³ Emir Şekib Arslan, *İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları*, Çev. Halit Özkan, (İstanbul: Klasik Yayınları, İstanbul 2005), s.66-67; Kurşun, *a.g.e.*, s.118-119.

¹⁴ Bu saptamamızı güçlendiren belgelerden biri, Arap milliyetçileri tarafından Arap halkına hitaben "*Osmanlı hükümeti öyle bir devlet olmuştur ki artık kendilerini işgalcilerin saldırılarına karşı koruyamamaktadır. Öyleyse Arapların bundan böyle hayatta kalmak için yalnızca kendilerine güvenmeleri gerekmektedir.*" çağrısının yapıldığı imzasız bir bildiri metnidir. Bkz. Zeine N. Zeine, *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Çev. Emrah Akbaş, (İstanbul: Gelenek Yayınları 2003, s.142-143. Bir başka metin ise bizzat Şerif Hüseyin'in ifadeleridir: "*Osmanlı top ve silah fabrikaları, orduyu gereği gibi teçhiz edecek yahut savaşta kaybedilmesi muhtemel silah ve mühimmatın yerine yenisini yetiştirecek durumda değildir. Buna ek olarak devletin güney bölgeleri, mesela Basra, Yemen ve Hicaz her an saldırıya hazır bekleyen düşman devletlerin deniz kuvvetleri tarafından kuşatılmış durumdadır. (...)* sivil vatandaşlar düzenli ordular gibi silahlı olmadığından Avrupa'nın düzenli ordularına karşı koyabilecek durumda değildir." Bkz. Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*, Çev. Halit Özkan, (İstanbul: Klasik Yayınları 2006), s.86.

¹⁵ Karol Sorby, "Arab Nationalism After the Young Turk Revolution (1908-1914)", *Journal of Asian and African Studies*, Bratislava, 2005, Vol.14, p.20; *Eliezer Tauber, The Formation of Modern Syria and Iraq*, (New York: Routledge 1995), ss. 95-98.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

merkez komitesi seçerek bir yandan gizli faaliyetini sürdürmekle birlikte yasal faaliyetleri için 5 Şubat 1919'da Arap İstiklal Partisi'ni (Hizbül-İstiklal el-Arabi) kuracaktır. Partinin merkez komite üyeleri arasında Yasin el-Haşimi, Şükrü el-Kuvvetli, Rüstem Haydar, İzzet Dervize, Refik el-Temimi, Tevfik el-Netur, Rıza er-Rikabi gibi Faysal'ın Şam hükümetinde görev alacak isimler bulunmaktadır. Kısa bir süre sonra cemiyetin genel sekreterliğine İzzet Dervize, mali işler sorumluluğuna da Şam hükümetinin vali yardımcısı Şükrü el-Kuvvetli geçmiştir.¹⁶ Partinin yayın organları *El-Müfid* ile *El-İstiklal el-Arabi* gazeteleridir.¹⁷

Osmanlı ordusundaki Iraklı komutanlardan oluşan el-Ahd ise 1913 Paris Kongresi'nden sonra İstanbul'da Aziz Ali el-Mısri tarafından kurulmuş ve Osmanlı Devleti'yle tesis edilecek Avusturya-Macaristan tipi bir federasyon için mücadele etmeye başlamıştır. Harbiyeli, İttihat Terakki mensubu el-Mısri'nin 1914'te Mısır'a dönmesinden sonra Suriye ve Irak'ta genişleyen cemiyet, toplantılarını Şam'da yapmaya başlamış ve daha sonra Bağdat ve Musul'da şubeler açarak bir de *el-Lisan* dergisini yayınlamıştır.¹⁸ Dünya Savaşı sırasında payitahtta bulunan 490 Arap subayının 300'ünü Bağdat, Musul ve Basra doğumlu el-Ahd üyeleri teşkil etmektedir.¹⁹

Bu iki cemiyetin temsilcileri henüz 1915'te Devlet-i Aliyye'nin Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'la bir görüşme yaparak taraflar arasında işbirliği tesis edilmiştir. Emir Faysal da o tarihte Devlet-i Aliyye'nin Cidde mebusudur. Şerif Hüseyin'e yakın Suriye'nin tanınmış ailelerinden Fevzi el-

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

¹⁶ Tauber, a.g.e., ss.13-16; George Antonius, *The Arab Awakening The Story of The Arab National Movement*, (New York: Capricorn Books Edition 1965), s.292; Margaret Pope, *ABC of Arab World*, (London: The Socialist Book Centre Ltd. 1946), s.6; James L. Gelvin, *Divided Loyalties: Nationalism and Mass Politics in Syria at the Close of Empire*, (University of California Press 1999), ss.59-60.

¹⁷ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2004), s.418.

¹⁸ Sorby, a.g.e., s.21; Tauber, a.g.e., s.97.

¹⁹ İskender Gökalp-François Georgeon, *Kemalizm ve İslâm Dünyası*, Çev. Cüneyt Akalın, (İstanbul: Kaynak Yayınları 2007), s.61.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Bekri, 1915 yılının Ocak ayı başında Şerif Hüseyin'e Arap bağımsızlığı için çıkarılacak bir isyana el-Fetât'ın destek vereceği mesajını götürmüştür.²⁰ Şerif Hüseyin, oğlu Faysal'ı Arap liderlerle temasla onların bu tekliflerinde ne kadar ciddi olduklarını ve İngilizlerin önerilerine ne kadar hazır bulduklarını anlamak üzere Şam'a göndermiş, Faysal burada 23 Nisan'a kadar dört ay kalmıştır. Şam'da Faysal ile Arap milliyetçileri arasında yapılan toplantılar neticesinde varılan mutabakat Şam Protokolü olarak adlandırılmıştır. Faysal'la cemiyetler arasında yapılan protokole göre; İngiltere'nin safında Faysal'la birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele edilecektir. Buna mukabil Irak ve Suriye'de –Filistin dâhil– bağımsız bir Arap devleti kurulacak, yabancılara daha önce tanınan kapitülasyonlar kaldırılacak, İngiltere ile bağımsız Arap devleti arasında askerî bir ittifak kurulacak ve İngiltere'den ekonomik yardım alınacaktır. Toplantılarda bulunanlar arasında daha sonra Suriye siyasetinde etkin rol oynayacak Rıza er-Rıkabi, Abdurrahman Şehbender, Dürzi lider Yasin el-Atraş ve Yasin el-Haşimi de vardır.²¹

Şerif Hüseyin İsyanı ve Sykes-Picot Anlaşması

Osmanlı Devleti'nin Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Mısır'da İngiliz Yüksek Komiseri McMahon'la 14 Temmuz 1915'ten 1916 Mart'ına kadar İngilizlerle yapılacak işbirliği için on yazışma gerçekleştirmiştir. Bu arada Şerif Hüseyin, cevabını sürekli ertelediği payitahtın cihat çağrısına nihayet, Arapların istediği hakların tanınmasının garanti edilmesi, Suriye ve Irak'ta adem-i merkezîyetçi idarenin tesisi, Mekke şerifliğinin babadan oğula

²⁰ Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2003), s.89.

²¹ Muhammed Y. Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism*, (Columbia University Press 1988), ss.94-95; Ali A. Allawi, *Irak Kralı I. Faysal*, Çev. Hakan Abacı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2014), ss. 62-63; M. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2008), ss. 90-91; Nevzat Artuç, *Cemal Paşa*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2008), ss.210-232.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

geçişinin onaylanması gibi taleplerinin kabulü halinde icabet edileceği cevabını vermiştir. İsteklerini Osmanlı Devleti'nin kabul etmemesi üzerine de 10 Haziran 1916'da İngilizlerle ittifakla isyanı başlatmıştır.²²

Aynı evrede bir dizi görüşmeden sonra 16 Mayıs 1916'da son hali verilen İngiliz-Fransız anlaşmasına (Sykes-Picot) göre, daha önce Şerif Hüseyin'e bağımsız bir Arap devleti kurulacağı sözü verilen toprakların Fransız idaresine bırakılması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Anlaşmaya göre Mezopotamya yani İran Körfezi'nin kuzeyinden Bağdat'ın kuzeyine kadar olan bölge İngiliz denetiminde; Musul tampon bölge; Şam, Hama, Humus ve Halep'in batısı ve Akdeniz sahili, yani Levanten sahili ile Kilikya Fransız denetiminde olacaktır. Fransızların kontrolünde bulunan bölgede bir Arap devleti kurulacak, Filistin uluslararası statüde olacak, Hayfa ve Akka limanları İngiltere'nin idaresi altında kalacaktır. Rusya, Kerkük'ten vazgeçmek koşuluyla Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon'u alacaktır. Görüldüğü gibi Şerif Hüseyin'e sözü verilen bağımsız Arap devleti, sömürgeci devletlerin son planlarında mevcut değildir.²³

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Balfour ve Yediler Deklarasyonu

Bu kısa zaman aralığında yaşanan bir başka önemli gelişme ise Kasım ayında, Filistin'de Yahudilere bir yurt verilmesi taahhüdünü içeren Balfour Deklarasyonu'nun kabulüdür. 2 Kasım 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı

²² Işıl Işık Bostancı, "Suudi Arabistan Krallığının Resmen İlan Edilmesi", *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 2003, cilt I, sayı: 2, s.37; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi III ncü Cilt Irak-İran Cephesi 1914-1918 1 nci Kısım*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi 1979, ss.104-110. Hicaz Krallığı'nın yüzölçümü, sınırları Hicaz vilayeti ile Medine-i Münevvere sancağını kapsamak üzere yaklaşık 200.000 kilometredir. Merkezi Mekke-i Mükerrreme olan krallığın nüfusu ise 300.000'dir. Bkz. "Yeni ve Eski İslâm Hükümetleri Hakkında Malumat", *Milli Nevsal*, (İstanbul: Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi 1338), s.129.

²³ Kayalı, *a.g.e.*, ss.212-220; İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Autumn II, 2015, Number 38, ss.251-257.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Arthur James Balfour, Lionel Walter Rothschild'e (II. Baron Rothschild) gönderdiği bir mektupta "Filistin'de Yahudi halkı için bir yurt oluşturulması maksadıyla İngiltere'nin her türlü desteği sunacağını" ifade etmiştir. Deklarasyon Siyonistler arasında bir başarı olarak değerlendirilerek Dünya Siyonist Örgütü'nün amaçlarının yerine getirilmeye başlanması şeklinde yorumlanmıştır.²⁴

Yaklaşık altı ay sonra bir deklarasyon daha imzalanır.²⁵ 16 Haziran 1918'de Kahire'de bulunan yedi Arap lidere – Refik el-Azm, Şeyh Kâmil el-Kasab, Muhtar Hüseyin, Abdurrahman Şehbender, Halid el-Hakim, Fevzi el-Bekri, Hasan Hamade – İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen deklarasyona göre İngilizler, Arapların Türk hâkimiyetinden kendi kendilerini kurtardıkları bölgelerde Arapların mutlak bağımsızlığını ve bütünlüğünü tanıyarak özgürlük mücadelesinde destek vermeyi kabul etmektedir. Bu deklarasyon, Arap milliyetçilerinin Avrupalı emperyalistler tarafından bağımsızlık vaadiyle kandırılmış olduklarının vesikası niteliğindedir.²⁶

Şam Arap Meşrutî Hükümeti'nin Kurulması

1 Ekim 1918'te Nuri es-Said kumandasındaki Arap birlikleri ve İngiliz ordusuna bağlı 3. Avustralya Hafif Süvari Tugayı sabah saat 7'de Şam'a girer.²⁷ Nuri es-Said, Osmanlı subaylarından ve 1909'da Irak'ta görev almış, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlere esir düştükten sonra ise

²⁴ "Balfour Declaration", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Balfour-Declaration>. Erişim 9 Haziran 2017, Siyonizmin gelişimi, Siyonistlerin Avrupa'daki etkinliği, Avrupa basınında Siyonistler ve Siyonistlerin Filistin'de bir ülke kurma yolundaki faaliyetleri hakkında bir rapor için bkz. *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, Haz. Ali Akyıldız-Zekeriya Kurşun, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015), ss.58-92.

²⁵ Declaration to the Seven (Yediler Deklarasyonu).

²⁶ Pope, *a.g.e.*, s.13; Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, (İstanbul: Sabah Kitapları 1996), ss.3-6.

²⁷ Eliezer Tauber, *The Formation of Modern Syria and Iraq*, (England: Frank Cass 1995), s.11.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

Şerif Hüseyin'in kuvvetlerine katılmıştır. Faysal'a en yakın isimlerden biri olarak 1919'da askerî danışmanlık görevini üstlenerek rütbesi de bu sırada generalliğe yükseltilmiştir.²⁸ Şam'ın ileri gelenlerinin isteğiyle Said el-Cezairî'nin başkanlığında Şeyh Tahir el-Cezairî, Bedii el-Müeyyed, Ata el-Eyyubi, Şakir el-Hanbeli ve Hıristiyan Faris el-Hurî'den müteşekkil bir Meclis oluşturulur.²⁹ İşgalden iki gün sonra 3 Ekim'de 1500 atıyla beraber Şam'a gelen Faysal,³⁰ 5 Ekim'de İngiliz Yüksek Komiseri Edmund Henry Allenby'nin izniyle Emevi Camii'nde cuma namazını kıldıktan sonra, Sultan Şerif Hüseyin ve Emir Faysal adına hutbe okunmuş³¹ ve böylece askerî bir Arap Hükümeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Aynı sırada Suriye halkına ilk resmî beyanname yayımlanmış³² ve Şam resmî kayıtlarına Arap Meşrutî Hükümeti'nin kuruluş tarihi 7 Ekim 1918 olarak geçmiştir.³³ O günlerde dört aydır Suriye'de bulunan bir Osmanlı subayının verdiği 1 Aralık 1919 tarihli rapora göre, Emir Faysal'ın başkanlığında kurulan Arap meşrutî hükümetinin iktidar alanı Maan'ın güneyinden Halep'in kuzeyine doğru uzanarak Havran'ı da kapsamaktadır. Sur'un güneyinden itibaren sahillere Fransız kuvvetleri hâkimdir. Şerif Hüseyin'in iktidarı altında bulunan Hicaz Haşimi Krallığı ile Şam Arap Hükümeti arasındaki sınır Maan ile Tebuk arasından geçmektedir. Şam Arap hükümetinde

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

²⁸ Bkz. "Nuri as Said", <https://www.britannica.com/biography/Nuri-as-Said>. Erişim Tarihi 14/07/2017.

²⁹ BOA Fon: DH.ŞFR, Dosya: 597, Gömlek: 9'dan naklen: *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, (İstanbul: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını 2013), s. 429; A. L. Tibawi, *A Modern History of Syria*, (London: Macmillan St. Martin's Press 1969), s.269.

³⁰ Zeine, Zeine N., *The Struggle for Arab Independence*, (Khayat's Beyrut 1960), s.28; Tibawi, a.g.e., s. 270.

³¹ Bruce Masters, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918*, çev. Feray Coşkun, (İstanbul: Doğan Kitap 2017), s.238.

³² Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, s.33.

³³ Abdülkerim Rafiq, "Türkiye-Suriye İlişkileri, 1918-1926", çev. Sabahattin Samur, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Şubat 1994, sayı: 88, s.34.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

mevcut nezaretler Reis-i Şûra el-Harbi (Erkân-ı Harbiye Riyaseti), Umur-ı Siyasîye, Umur-ı Maliye, Umur-ı Maarif, Umur-ı Adliye, Umur-ı Evkâf'tır ve bu nezaretler ile Halep ve Şam valilikleri de askerî hükümete bağlıdır. Arap hükümetinin resmî bayrağı siyah, yeşil, beyaz renklerden oluşmaktadır ve kırmızı bir şeride sahiptir.³⁴ İngilizler ve Şerif Hüseyin kuvvetleri tarafından işgal edilen bölgede "İşgal Edilmiş Düşman Bölgesi İdaresi/Geçici Askerî İdare" kurulmuştur. Suriye'de Geçici Askerî İdare'nin başında bulunan Allenby, söz konusu bölgeyi üç idari birime ayırmıştır. Fransa'nın idaresindeki kıyı şeridine Batı İdari Birim, Faysal'ın idaresinde Suriye'nin iç kesimlerinden bugünkü Ürdün'e kadar olan bölgeye Doğu İdari Birim ve İngiliz idaresindeki Filistin ve Ürdün'ün batısına Güney İdari Birim adı verilmiştir.³⁵ Bu arada İngilizler işgal ettiği yerlerin idaresi için Faysal'a ayda 150 bin pound göndermeyi taahhüt etmiştir.³⁶ Kısa bir zaman sonra Şam Arap hükümetinin başına el-Fetat üyesi Rıza er-Rikabi geçmiş, Erkân-ı Harbiye Reisi ise el-Ahd Cemiyeti'nden Yasin el-Haşimi olmuştur. Bu iki isim Suriye ve Irak siyasetinde 1930'lu yıllara kadar etkinliklerini sürdürmüşlerdir.³⁷

³⁴ Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, s.25; BOA Fon: DH.ŞFR, Dosya: 597, Gömlek: 9'dan naklen: *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, s.429.

³⁵ Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, s.40.

³⁶ Allawi, Şam Arap hükümetinin aylık bütçesininin 150-200 bin Mısır poundu arasında değiştiğini ve İngilizlerin ilk yardımını Aralık ayında, vaat ettikleri miktarın yarısı olarak -80 bin Mısır poundu-yaptığını kaydetmektedir. 150 bin Mısır poundu yaklaşık 7 milyon sterlindir. Bkz. Allawi, *a.g.e.*, ss.188-190, 286.

³⁷ Tauber, *a.g.e.*, s.11; Umar, *a.g.e.*, s.397-398. Dünya Savaşı sırasında Şam'da Cemal Paşa'ya danışmanlık yapan er-Rikabi, Şerif Hüseyin isyanına katılarak 1 Ekim'de Şam'a giren Arap ordusunda ve sonra Şam Arap hükümetinde görev almıştır (*Tasvir-i Efkar*, 24 Kanun-i evvel 1335, s.1). Yine bir Osmanlı subayı olan Haşimi de askerî okulu bitirdikten sonra Musul'a gönderilmiş, burada el-Ahd'in Musul şubesini kurmuş olan kardeşi Taha el-Haşimi'ye katılmıştır. 1915'te Şam'da el-Ahd'la ilişki içindeki el-Fetat Cemiyeti'ne girmiş ancak Dünya Savaşı boyunca Osmanlı ordusundaki görevini sürdürmüştür. Pek çok el-Fetat üyesinden farklı olarak Şerif Hüseyin isyanına katılma çağrısını kabul etmeyen Haşimi, 1918'de yaralanarak tedavi için gönderildiği Şam'da Şam Arap hükümetine katılmıştır. Suriye'deki

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

Şam Arap Hükümeti henüz Ekim'in ilk günlerinde kuruluşunu ilan etmişse de Suriye'nin kaderi nihai olarak 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda belirlenecektir. Bu kaderin çok da Arapların beklediği gibi zuhur etmeyeceğinin ilk işareti ise, Faysal'ın Konferans'a Suriye'yi değil de babasını temsilen Hicaz Heyeti Başkanı olarak davet edilmesiyle verilmiştir.³⁸ Faysal, Barış Konferansı'na 29 Ocak 1919'da beyanatını sunmadan önce, 3 Ocak 1919'da İngilizlerin isteğiyle Siyonist hareketin lideri Weizmann'la dokuz maddelik bir protokol imzalayarak Balfour Deklarasyonu'nu kabul etmiştir.³⁹

Suriye Genel Kongresi

Paris Konferansı'nda, Faysal'ın teklifi ve Amerika'nın desteği üzerine Suriye bölgesinde halkın eğilimini tespit etmek için Dr. Henry C. King ile Charles R. Crane'den müteşekkil bir Amerikan Soruşturma Komisyonu'nun (King-Crane Komisyonu) bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁰ Bundan sonra King-Crane Komisyonu Şam'a ulaşmadan Arapların bağımsızlık istediklerini Konferans'a kanıtlamak maksadıyla İstiklal Partisi'nin önderliğinde bir Genel Kongre'nin oluşturulması önerilmiş, acilen yapılan delege seçimlerinden sonra, 3 Haziran'da Şam'da Suriye Genel Kongresi'nin toplanması sağlanmıştır.⁴¹ İki aşamalı olarak yapılan seçimlerde Kongre delegelerinin çoğunluğunu eski Osmanlı mebusları oluşturmuştur. Kongreye Müslümanlardan başka Fransız mandasına karşı olan Hıristiyan ve Yahudi delegeler olmak

faaliyetlerinden sonra 1922'de Faysal'ın yanına Irak'a gitmiş ve hükümette görev almıştır (Allawi, *a.g.e.*, ss.62-66; Mohammad A. Tarbush, *The Role of the Military in Politics: A Case Study of Iraq to 1941*, (Boston 1982), ss.116-117.

³⁸ Antonius, *a.g.e.*, ss.280-281.

³⁹ Pope, *a.g.e.*, s.17; Antonius, *a.g.e.*, ss.283-286.

⁴⁰ Antonius, *a.g.e.*, s.288. Ayrıca bkz. Kılınçkaya, *a.g.e.*, ss.118-121; Umar, *a.g.e.*, ss.404-405.

⁴¹ Allawi, *a.g.e.*, s.296; Rafiq, a.g.m., s.41. Antonius ve Umar, kongrenin ilk resmi toplantısının 2 Temmuz'da yapıldığını kaydetmektedirler. Bkz. Antonius, *a.g.e.*, s.296; Umar, *a.g.e.*, s.407.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

üzere 69 kişi katılabılmıştır ve ağırlığı el-Fetat üyeleri oluşturmuştur. 3 Haziran 1919'da Kongre başkanlığına, 1918 yılına kadar Osmanlı idaresi altındaki Humus'un valilik makamında bulunmuş ve daha sonra da Suriye siyasetinin önde gelen isimleri arasında yer almış el-Fetat üyesi Haşim el-Attasi seçilmiştir.⁴²

King-Crane Komisyonu, 2 Temmuz'da Şam'a ulaşmış ve yaklaşık bir buçuk ay bölgede incelemelerini sürdürmüştür.⁴³ Komisyonun buradaki faaliyetleri ve yazacağı rapor, Suriye'nin 1919 yılı gündeminde baş sıradadır. Şam'ın Merce Meydanı'nda Şeyh Kâmil el-Kassab önderliğinde bir miting düzenlenmiş, "Bağımsızlık ya da Ölüm" başlıklı broşürler dağıtılmaya başlanmış ve vatanın İngiliz ve Fransız sömürgecilerden kurtarılması çağrısı yapılmıştır.⁴⁴

Komisyon'un gelişinden bir gün sonra, 3 Temmuz'da Haşim el-Attasi başkanlığındaki Suriye Genel Kongresi, Kongre'nin sonuç bildirisini sunarak özetle şu istekleri sıralamıştır:

1. Kuzeyde Toros eteklerinden güneyde Refa'a-Akabe ve Suriye-Hicaz sınırından El-Cef'a; doğuda Fırat ve Habur nehirlerine; batıda Akdeniz'e kadar uzanan Büyük Suriye için bağımsızlık. 2. Faysal'ın krallığında meşruti bir monarşi. 3. Konferans'ın manda kararı vermesi durumunda Suriye'nin bağımsızlığına aykırı olmayacak Amerikan mandası altında 20 yıllığına teknik ve ekonomik yardımın kabulü. Amerika bunu kabul etmezse yine aynı şart ve süre için İngiltere'nin mandası kabul edilebilir. 4. Fransızlara Suriye'nin hiçbir yerinde hak tanınmaması 5. Siyonistlerin Filistin'de devlet kurmalarının kesinlikle reddi. 6. Lübnan'ın Suriye sınırları dahilinde kalması. 7. Irak'ın bağımsız olması.⁴⁵

⁴² Tauber, a.g.e., ss.16-17; Umar, a.g.e., ss. 406-407.

⁴³ Antonius, a.g.e., s.295.

⁴⁴ Tauber, a.g.e., s.18; Murat Güztoklusu, Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuşva-i Milliyesi ve Elcezire Konfederasyonu, (İstanbul: Bengi Yayınları 2010), ss.118, 136-138.

⁴⁵ Pope, a.g.e., s.61; İngilizceden çevrilmiş tam metin için bkz. Kılınçkaya, a.g.e., ss.125-127. Özet metin için bkz. Antonius, a.g.e., ss.293-294; Tauber, a.g.e., s.19.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

King-Crane Komisyonu bölgede bir buçuk ay süren incelemelerini tamamlayarak raporunu hazırlamış, Konferans'a Irak ve Suriye-Filistin'de oldukça kısa süreli ayrı ayrı manda yönetimi kurulması, Lübnan'ın özerk bölge olması, Faysal'ın Suriye Kralı seçilmesi ve bölgede Fransızlara karşı bir düşmanlığın olduğu beyan edilmiştir.⁴⁶ Ne var ki, raporda belirtilen hususlara rağmen 15 Eylül 1919'da İngiltere ile Fransa arasında, Suriye Genel Kongresi'nin bildirisine karşılık olarak Filistin'in ve Musul'un İngiliz idaresinde kalması koşuluyla, İngiltere'nin 1 Kasım'dan itibaren Suriye'den çekilerek bölgeyi Fransa'ya bırakacağına dair bir anlaşma (Suriye İtilafnamesi) imzalanmıştır.⁴⁷

Ekim ayında Genel Kongre özel bir oturumla yeni durumu tartışmaya açmıştır. Eski el-Fetat üyelerinden Muhammed Şureyk, Kongre'nin görevinin halkın haklarını savunacak milli bir kuvvet meydana getirmek olduğunu beyan etmiş, el-Fetat üyelerince bu fikir desteklenmiştir. Şureyk konuşmasını, Genel Kongre'nin fikirlerinin Barış Konferansı'na kabul ettirilmesi gereğiyle sürdürürken Suriyelileri, Mısır'daki milli hareketi ve Anadolu'daki Mustafa Kemal hareketini örnek almaya çağırmıştır.⁴⁸

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Fransızlara Karşı Silahlı Direnişin Başlaması

Bağımsızlık ya da en azından geçici bir İngiliz himayesi beklentisi içindeki Suriyeliler, Suriye İtilafnamesi'nin yarattığı hayal kırıklığı ve öfkeyle 1919 yılı sonbaharında Fransızlara karşı silahlı direnişe başlamıştır. Bu günlerde Yasin el-Haşimi'nin Bekaa vadisinde Fransızlara karşı asker toplamaya başlaması üzerine tutuklanması, ortamı daha da

⁴⁶ Stephen Hemsley Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, (Oxford University Press 1958), ss.91-92.

⁴⁷ Kılınçkaya, *a.g.e.*, s.125-128; Umar, *a.g.e.*, s.377; Kadir Kasalak, "Suriye'de Manda Yönetiminin Kurulması ve Türkiye'ye Etkisi", *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 2006, cilt IV, sayı: 2, ss.69-83.

⁴⁸ Tauber, *a.g.e.*, s.21.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

gerginleştirmiştir. Bu evrede Haşimi, Suriye İtilafnamesi'ne karşı gelişen hareketin ve el-Ahd'ın Irak kanadının liderliğini üstlenmiştir. Kurduğu Milli Müdafaa Komitesi aracılığıyla asker alımına başlamış, Allenby'nin ikazı üzerine bu kez gayri resmî olarak milis toplamaya devam etmiştir.⁴⁹

1919'da Fransızlar ile Araplar arasında ilk çarpışmalar Trablus, Baalbek ve Merciyun'da başlar.⁵⁰ 1919'da yaşanan direniş hareketleri arasında özellikle üçü oldukça etkili olmuştur. Direniş hareketlerinin ilki, güneyde Banyas'tan başlayıp kuzeyde İskenderun'a kadar uzanan sahil bölgesini kapsamaktadır. İkinci direniş bölgesi, kuzeyde Harim ile Kefer-Taharim ve İdlib, güneyde Cebel ez-Zaviye ve Cisir eş-Şuğur, batıda Lazkiye mıntıkası içinde Sıhyun'a kadar uzanmaktadır. Üçüncü direniş ise Maarrat el-Numan ve Hama çevresinde belirmiştir. Görüldüğü gibi direniş hareketleri İskenderun'dan güneye doğru Suriye'nin batısında tüm Akdeniz sahilini kaplayarak Lübnan'a kadar uzanan kuzey-güney doğrultusunda bir hatta cereyan etmektedir. Askerî bakımdan en zayıf olan İskenderun bölgesindeki direnişin lideri, 1889 Antakya doğumlu ve Türklerle yakın ilişkisi olduğu bilinen Subhi Berekât'tır. Kuzey bölgesi direnişinin Kürt lideri ise İbrahim Henanu'dur. Halep'te doğan Henanu, hukuk tahsili gördükten sonra Harp Akademisi'ne girerek İttihat Terakki üyesi olmuştur. Şerif Hüseyin isyanına katılan Henanu, Genel Kongre delegesi olarak silahlı direniş hareketini teşkilatlandırmak üzere çalışmalara başlamış, kısa zaman sonra da Türk milli mücadeleleriyle ilişki kurmuştur. Suriye sahili ile Trablusşam ve Alevi bölgesinde yaşanan direnişin lideri ise Şeyh Salih el-Ali'dir. Bölgesindeki ilk direnişi başlatan Şeyh Salih el-Ali de Ankara'yla ilişkili bir liderdir.⁵¹ Şam hükümetiyle bağlantılı olan direniş hareketlerinin

⁴⁹ Allawi, *a.g.e.*, ss.314, 318.

⁵⁰ Antonius, *a.g.e.*, s.303.

⁵¹ Khoury, *a.g.e.*, s.106. Bölgede bulunan Şefik Bey'in verdiği bilgilere göre Merciyun'da aşiret reisi Şeyh Emir Mahmut el-Fauri, Sur eşrafından çete reisi Kâmil Esat Bey, Kuneytra cephesinde binbaşı Ali Hulki, Metula aşireti reisi Kâsim, Dindiş aşireti reisi Şeyh Abdullah el-Gene, Nusayri'de

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

teşkilatlandırılmasında Halep Valisi Reşid Tâli Bey vazife olarak Suphi Berekât ve İbrahim Henanu'yu direniş hareketinin başına getirmiştir. Hükümet ile direnişçiler arasındaki bağlantıyı sağlayan İbrahim eş-Şuğuri, aynı zamanda Henanu'nun askerî danışmanıdır.⁵²

Şam'da 28 Ekim 1919'da yaklaşık 20 bin kişilik bir miting yapılmış, Kasım 1919'da yine Şam'da Kâmil el-Kassab tarafından kurulan Yüksek Milli Komite bir bağımsızlık beyannamesi hazırlamıştır. Suriye'nin 1919 yılı Kasım'ında İngiliz askerî kontrolünden Fransız askerî kontrolüne bırakılmasından sonra Fransızların 23 Kasım'da Şam Arap Hükümeti'nin Bekaa arazisini üç gün içinde boşaltmasını istemesi üzerine de bölgede İngiliz ve Fransız karşıtı gösteriler artar. İngilizlerin 26 Kasım'da Şam'ı boşaltmasından sonra ise 27 ve 29 Kasım'da Halep'te medrese öğrencileri Suriye'nin bağımsızlığı için yürüyüş yapmıştır. El-Fetat'ın merkez komitesi bu süreçte zorunlu seferberlik ilanı yapılabileceğine karar vermiş ve Milli Müdafaa Komitesi Suriye'nin batı sınırındaki Fransızları taciz etmek maksadıyla buraya silahlı kuvvet sevk etmeye başlamıştır.⁵³ Aralık ayı boyunca el-Fetat mensubu Salim Abdurrahman ve Şeyh Abdülkadir el-Muzaffer liderliğinde Tel Kelah ve Humus'un batısında; Emir Mahmud ve Ahmet Murayvid liderliğinde Kuneytra ve Merciyun'da; Said Ammun liderliğinde Tire ve Sidon'da Fransızlarla çatışmalar sürmüştür.⁵⁴

12 Aralık'ta Şam'da Faysal ve kardeşi Zeyd'e karşı da gösteriler yapılmış, 14 Aralık'ta bağımsızlıkçıların baskısıyla uzlaşmacı cephede yer alan er-Rikabi istifa etmek zorunda kalarak yerini Abdülhamit Paşa almıştır.⁵⁵ Bunun üzerine Zeyd bağımsızlıkçı isimlerden Yusuf el-Azm'i Erkân-ı

kurmay binbaşı Galip Şulan ve milis binbaşı Necih Uveyd Fransızlarla çarpışmaların diğer öncüleri arasındadır. Bkz. M. Güztoklusu, *a.g.e.*, s.146.

⁵² Rafiq, *a.g.m.*, ss.40-41.

⁵³ Umar, *a.g.e.*, ss.428-433; Sina Akşin, "Turkish-Syrian Relations in the Time of Faisal (1918-20)", *Turkish Yearbook of International Relations*, (Ankara:1986), s.9.

⁵⁴ Tauber, *a.g.e.*, ss.21-22.

⁵⁵ Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, s.131.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Harbiye'nin başına getirmiştir. Hama'nın önde gelen Türkmen ailesi Azimzadelere mensup olan Yusuf el-Azm, Harbiye'yi bitirdikten sonra Almanya'da askerî eğitim görmüş, Kahire'de askerî ataşelik görevinden sonra Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'da bulunmuştur. Daha sonra İstanbul'da Enver Paşa'nın genel sekreterliği görevine atanmış olan Yusuf el-Azm, 1911'de katıldığı el-Fetat'la birlikte Şam Arap Hükümeti'nde görev almıştır.⁵⁶ Yusuf el-Azm, 1903-1906 yıllarında Osmanlı Devleti'nin Bahriye Nazırı Celal Bey'in de damadıdır.⁵⁷

Suriye'deki direnişi kırmaya yönelik olarak Fransız Başbakanı Clemenceau, Fransa'nın daha tavizkâr olacağı ılımlı bir idarenin tesisi konusunda Faysal'la işbirliği yoluna gitmiştir. İngilizler tarafından yalnız bırakılmış olan Faysal, 6 Ocak 1920'de Paris'te Clemenceau'nun sunduğu anlaşmayı kabul etmiştir. Anlaşmaya göre Fransızlar Şam'da Faysal'ın krallığını tanıyacak, buna mukabil Suriye'nin dış ilişkilerini düzenleyecek; Arap hükümetinde bulunan Fransız danışmanlar tüm sivil ve askerî idarelerin teşkilatlanmasına yardımcı olacak ve tazminat ödemek koşuluyla Araplar bu danışmanlarla imzalanan anlaşmaları feshedebilecek; bir Arap Meclisi kurulabilecek, buna karşılık Suriye'nin genelinde bir Fransız manda idaresi tesis edilerek Faysal, Fransız mandasının kabul görmesi için kamuoyunu ikna edecektir. Ayrıca yabancı ülkelere verilecek ekonomik imtiyazlarda Fransızların önceliği olacaktır.⁵⁸

Bu gizli anlaşma Suriye'de kısa süre içinde duyulmuş ve şiddetli tepkilerle karşılanmıştır. 16 Ocak'ta Şam'a varan Faysal, önde gelen siyasi liderlerin sokaklarda bağımsızlık ve birlik çağrısı yaptığı büyük

⁵⁶ Allawi, *a.g.e.*, s.319, 323; BOA HR.SYS, 2463/50-1-50'den naklen: *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, s.431; Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, s.382; A. Satan, *a.g.e.*, s.250.

⁵⁷ Peyam-Sabah, 21 Ağustos 1336 [21 Ağustos 1920], s.2.

⁵⁸ Khoury, *a.g.e.*, s.37; Zeine, *a.g.e.*, p.126; Kadir Kasalak, *a.g.m.*, ss.83-87. Anlaşma taslak metni için bkz. Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, ss.410-411.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

mitinglere tanık olmuş, Suriye ahalisi Faysal'ı tepkiyle karşılar, El-Fetat ve İstiklal Partisi üyeleri anlaşmanın kabul edilemez olduğu fikrinde birleşmişlerdir. Bundan sonra Suriye'de Fransız karşıtlığı daha da artarken Türklerle ittifak fikri de yayılmaya başlamıştır. Faysal'ın anlaşmayı kabul ettirme konusundaki çabalarına rağmen ikna olmayan Arap milliyetçileri, Suriye'nin Tunus ve Fas'ın durumuna düşmesinden hem İngiltere hem de Fransa'yla savaşmaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Faysal'ın kendi ifadesiyle "en yakın arkadaşı bile Clemenceau'yla yaptığı anlaşmaya karşı"dir.⁵⁹ Nuri es-Said'in yaptığı görüşmelerde Mustafa Nimet ve Erkân-ı Harbiye Reisi Yusuf el-Azm'in başını çektiği grup Fransız mandasına karşı çıkılması yönünde görüş bildirirken, Rikabi önderliğindeki bir diğer grup Fransızlara karşı koyacak askerî güce sahip olunmadığından uzlaşmacı bir siyasi tutum alınmasından yana olmuştur. Eski Erkân-ı Harbiye Reisi Yasin el-Haşimi de ordunun Fransızlarla savaşacak yeterli güce sahip olmadığını ifade etmiştir.⁶⁰

Faysal-Clemenceau anlaşması henüz çok taze, Fransa'nın Suriye siyasetinde ciddi değişikliklere yol açacak bir gelişme yaşanmış, 17 Ocak 1920'de Suriye meselesine karşı katı bir tutum içinde olan Alexandre Millerand Fransız Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olmuştur. Göreve geldikten sonra Fransa'nın Suriye'deki maksadının memlekette adalet ve hüsn-i idareyi temin etmek olduğunu açıklayan Millerand'ın⁶¹ Clemenceau'nun yerini alması, Faysal'ın Fransa'dan beklentisinin tümüyle kesilmesine yol açmıştır. Fransız basını, hükümetin amacının, muhtariyeti teşkil edilinceye kadar Suriye'nin hâmilliğini üstlenmek olduğunu; İngilizlerle sıkı bir dostluk içinde yaşamayı hedefleyen Fransa'nın İngilizlerle beraber, Araplar, esasen de Suriyeliler arasına girmiş olan Batı medeniyetinin

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

⁵⁹ Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, ss.123, 129, 137, Antonius, *a.g.e.*, s.303.

⁶⁰ Umar, *a.g.e.*, ss.383-384.

⁶¹ Vakıf, 9 Şubat 1336 [9 Şubat 1920], s.1.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

yayılmamasına gayret göstereceğini, böylelikle Fransa'nın medeni bir vazifeyi yerine getirmiş olacağı düşüncesini neşretmektedir.⁶²

Bağımsız Büyük Suriye Krallığı'nın İlanı

Yaşanan gelişmeler üzerine Suriye Genel Kongresi ikinci genel toplantısını 6 Mart 1920'de Şam'da Haşim el-Attasi başkanlığında Arap Kulübü'nde yapmış, Milli Müdafaa Komitesi adına konuşan Kamil el-Kassab, Faysal'ın krallığı altında Suriye'de parlamenter, anayasal ve adem-i merkezîyetçi rejimin ilanı için Kongre'ye çağrıda bulunmuştur.⁶³ Bir gün sonra, 7 Mart'ta Suriye'nin bağımsızlığı ve Büyük Suriye'nin kralının Faysal olduğu ilan edilmiştir. Kongre'nin aldığı bu kararla Faysal 8 Mart 1920'de tahta çıkmıştır. Bağımsızlık Bildirisi'nin ilk satırlarında, başka milletlerin Suriyelilerden üstün olmadıklarını, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerinin yegâne sebebinin İtilaf Devletleri'nin kendilerine vermiş oldukları bağımsızlık sözü olduğunu belirten Suriye Genel Kongresi, İtilaf Devletleri'nin verdikleri söze rağmen işgali sürdürdüğünü, bu nedenle Suriye adına söz söylemeye yetkili olan Kongre'nin Filistin'i de kapsayan Bağımsız Büyük Suriye için her şeyi yapacağını ifade etmektedir. Bildiride Faysal'ın kral seçildiği, yakın zamanda monarşik hükümetin kurulacağı, Siyonistlerin Yahudi yurdu kurmasına izin verilmeyeceği ve Irak için de tam bağımsızlığın istendiği ilan edilmiştir.⁶⁴

Böylece 8 Mart 1920'de bağımsız Suriye Krallığı kurularak Emir Abdullah da Irak kral naibi seçilmiş; 9 Mart'ta bağımsız Suriye Krallığı'nın ilk hükümet başkanı olan Rıza er-Rikabi, hükümeti 25 Mart 1920'de kurmuştur.⁶⁵

⁶² Tasvir-i Efkâr, 27 Kanun-i sâni 1336 [27 Ocak 1920], s.1.

⁶³ Tauber, *a.g.e.*, s.28; Longrigg, *a.g.e.*, ss. 97-98.

⁶⁴ Arapça bildirinin Türkçeye çevrilmiş tam metni için bkz. Mehmet Davulcu, Faysal Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1920), T.C. AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, ss. 227-230. Ayrıca bkz. Antonius, *a.g.e.*, s.304, Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, ss. 138-139.

⁶⁵ Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, s.140; Umar, *a.g.e.*, s.414; Hâkimiyet-i Milliye, 23 Mart 1336 [23 Mart 1920], s.1.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

Ne var ki, İngiliz Başbakanı Lloyd George, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransız Başbakanı Millerand ve İtalyan Başbakanı Nitti ile adı geçen ülkelerin temsilcilerinin katılımıyla 18 Nisan 1920'de San Remo'da toplanan Barış Konferansı, 25 Nisan 1920 tarihli oturumunda mandalar konusuna nihai halini vererek Suriye'nin Fransız mandaterliğine verilmesi kararı almıştır. Suriyeliler, Konferans'ın manda kararı üzerine Şam'da çok daha şiddetli gösteriler düzenlemiş ve bağımsızlıkçıların baskısıyla uzlaşmacı Rikabi hükümeti yeniden istifa etmek zorunda kalmıştır.⁶⁶ Yeni hükümet 3 Mayıs'ta Haşim el-Attasi başkanlığında kurulmuş, Mart'tan beridir Hariciye Nazırlığı görevini ifa eden Avni Abd el-Hadi'nin yerine Abdurrahman eş-Şebender getirilmiştir.⁶⁷ El-Fetat üyesi Raşid Rıza da Genel Kongre'nin başkanı seçilmiştir. Yeni hükümet ikisi hariç tümüyle el-Fetat üyelerinden meydana gelmektedir ve en keskin bağımsızlık taraftarları Harbiye Nazırı Yusuf el-Azm ile Hariciye Nazırı Abdurrahman Şebender'dir.⁶⁸ Bağımsız Şam hükümetine hâkim eğilim bu yönde iken Fransa ile bağımsızlık taraftarları arasında kalan Faysal, Mayıs ayında Gouraud'ya Fransız işgalindeki bazı bölgelerin Arap hükümetine verilmesi kaydıyla Türklere karşı Fransızlara yardımda bulunacağı hakkında bir teklifte bulunmuş ancak bu teklifi akim kalmıştır.⁶⁹

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Meyselûn Muharebesi

Fransa, 3 Temmuz 1920'de kendisine karşı sürmekte olan silahlı direniş protesto ederek 14 Temmuz'da Faysal'a bir ultiatom göndermiştir.⁷⁰ Fransızların Suriye'yi açıktan tehdit eden bu ultiatomuna karşı nasıl davranılacağı hakkında Şam'da siyasi odaklar farklı fikirler savunmuş, el-

⁶⁶ Tauber, *a.g.e.*, s.30.

⁶⁷ Allawi, *a.g.e.*, ss.343-344; Umar, *a.g.e.*, s.416. Ayrıca bkz. <http://www.syrianhistory.com/en/pages/syrian-ministers-of-foreign-affairs>. Erişim Tarihi 5/09/2017.

⁶⁸ Tauber, *a.g.e.*, s.30.

⁶⁹ Akşin, *a.g.m.*, s.13.

⁷⁰ Vakıf, 24 Temmuz 1336 [24 Temmuz 1920], s.1.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Fetat üyelerinin çoğunluğu gerekirse savaşmak suretiyle ultiatomun kabul edilmemesi yönünde görüş bildirmiştir. İstiklal Partisi ve Genel Kongre'nin çoğunluğu da el-Fetat'ın görüşünü paylaşmıştır. Faysal ise bu günlerde Nuri es-Said ve Adil Arslan'ı Allenby'yle görüşmek üzere Hayfa'ya yollamış, Yüksek Komiser elçilere, San Remo kararlarına kendilerinin karışmasının mümkün olmadığı cevabını vererek İngiltere, Faysal'ı bir kez daha Fransa karşısında yalnız bırakmıştır.⁷¹ Suriye devlet ricalinin Fransızların muhtirasını görüştüğü 16 Temmuz günü, bağımsızlıkçıların önde gelen ismi Yusuf el-Azm, Yasin el-Haşimi'nin ordunun sadece bir gün çatışabilecek cephanesi bulunduğuna dair beyanatına karşı, her türlü imkânsızlığa rağmen subaylarıyla birlikte Fransızlara karşı savaşmaktan yana olduğunu ifade etmiştir. 18 Temmuz'da Şam hükümeti Yusuf el-Azm'in bulunmadığı bir toplantıda Arap kuvvetlerinin konuşlandığı yerlerden çekilmesi kararı alır.⁷² Genel Kongre ise 18 Temmuz'da olağanüstü bir toplantı yapmış, 19 Temmuz'da da hükümetin Suriye'nin bağımsızlığına ilişkin Kongre'nin kararına aykırı herhangi bir belge imzalaması durumunda, hükümetin yasadışı ilan edilmesi kararını vermiştir. 20 Temmuz sabah saat 9'da Hükümet Reisi Haşim El-Attasi ve Erkân-ı Harbiye Reisi Yusuf el-Azm Kongre binasına giderek iki ay boyunca Kongre'nin oturumlarının ertelenmesini istemiş, üyeler buna karşı çıkmışsa da Yusuf el-Azm'in buna zorunlu olduğunu açıklaması üzerine karar kabul edilmiştir. Kongre'nin eğilimine rağmen aynı gün Fransız ultiatomunu kabule karar veren Faysal, saat 17.50'de, verilen sürenin bitmesine 6 saat kala, ultiatomun kabul edildiğini Şam'daki Fransız yetkiliye bildirmiştir. Ancak Faysal'ın cevabı Gouraud'ya 21 Temmuz sabah 8'de sürenin bitiminden sonra ulaşmıştır. Raşid Rıza başkanlığında Suriye Genel Kongresi, Faysal'ın ultiatomu kabul etmesi üzerine aynı gün hükümeti gayrimeşru saydıklarını açıklamış, bilhassa

⁷¹ Tauber, *a.g.e.*, s.32.

⁷² Allawi, *a.g.e.*, s.353

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

askerler arasında hükümetin kararına karşı isyanlar patlak vermiştir. Fransızlar ise 20 Temmuz'da harekete geçmiştir.⁷³

Faysal ve çevresine rağmen Hükümet Reisi Haşim El-Attasi, Erkân-ı Harbiye Reisi Yusuf el-Azm ve Genel Kongre'nin önderliğinde Fransızlarla yapılacak savaş için 21 Temmuz'da seferberlik ilan edilmiştir. Ne var ki Sina Akşin, Fransa'nın ilk ultiatomunu 18 Temmuz'da kabul eden Faysal'ın Genel Kongre'yi feshederek orduyu dağıtmaya başladığını ve Halep'teki kuvvetlerin de bu emir doğrultusunda terhis edildiğini belirtmektedir.⁷⁴ Seferberlik ilanına rağmen 21 Temmuz'da Faysal, Fransız birliklerinin durdurulması için Satı Hüstri ile Cemil el-Ulsi'yi Gouraud'yla görüşmeye göndermiştir. Faysal'ın ancak koşulsuz şartsız teslimiyeti kabul etmesi durumunda harekâtın durdurulacağını ifade eden Gouraud'ya Faysal'ın cevabı, "Biz savaş istemiyoruz. Ancak bu isteğinizin kabulü, bizi iç savaşa götürerek şahsımı tehlikeye maruz bırakır" olmuştur.⁷⁵

Seferberlik kapsamında Suriye'de 1297 [1871] tevellüdüne kadar olan Arapların silahaltına alınması emrinin verilmiş olmasına rağmen,⁷⁶ yapılan hazırlıklar Araplar ile Fransızlar arasındaki askerî güç eşitsizliğini kapatmaya yeterli olmamıştır. Zira sayıca Araplardan oldukça fazla olan Fransız kuvvetleri, mevcut uçak ve dönemin gelişmiş silahlarıyla da Araplara karşı büyük bir üstünlüğe sahiptir.⁷⁷ Gouraud'ya göre Faysal'ın ordusu 30 bin kişidir; ancak Allawi, abartılı olan bu sayının 15 bin olduğu, yaklaşık beşte birinin de savaş ilanıyla birlikte kaçma emareleri gösterdiği, ordu kuvvetlerine ek olarak ise ancak 1000 gönüllünün toplandığı bilgisini vererek, Arap kuvvetlerinin toplam mevcudunun 4 bin civarında olduğu

⁷³ Peyam-Sabah, 25 Temmuz 1336 [25 Temmuz 1920], s.1; Allawi, *a.g.e.*, ss.353-354.

⁷⁴ Akşin, *a.g.m.*, s.16.

⁷⁵ Tauber, *a.g.e.*, ss.33-35.

⁷⁶ TİTE Arşivi, K24G94B94-4001 naklen: Sadiye Tutsak, "Milli Mücadele Yıllarında Suriye'deki Gelişmelerin Güney Cephesine Etkisi ve Ankara Hükümeti Açısından Önemi-I", *History Studies*, July 2014, Volume 6, Issue 4, s.234.

⁷⁷ Antonius, *a.g.e.*, p.308; Tibawi, *a.g.e.*, s.330.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

tahmininde bulunmaktadır.⁷⁸ Khoury de Arap kuvvetlerinin 4 bin kişiden ibaret olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Antonius, Arap kuvvetlerinin yaklaşık 2 bin kişi olduğunu kaydetmektedir.⁸⁰ Zeine, Fransız arşiv belgelerine göre Arapların en fazla 600 kişilik düzenli, 1000 ile 4 bin arasında gönüllü düzensiz kuvvete, Faysal'ın *Morning Post'a* verdiği demece göre ise 350 düzenli, bin ile 2 bin arasında da gönüllü düzensiz kuvvete sahip olduğunu aktarmaktadır.⁸¹ Tauber, Arapların ordu mevcudunu 25 bin askere çıkarmayı planlarken sadece 8 bin askerin toplanmış olduğunu belirtmektedir.⁸² John McHugo, feminist önder Nazik el-Abid'in de aralarında bulunduğu az sayıda kadından başka Arap kuvvetlerinin 4 bin 500'den az olduğunu,⁸³ Rogan, Arap kuvvetlerinin 2 bin kişi olduğunu,⁸⁴ Şefik Bey ise Arap kuvvetlerinin 3 bin civarında olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵ Farklı kaynakların verdiği farklı rakamlara bakıldığında Arapların sahip olduğu kuvvetin 2 bin ila 4 bin arasında bulunduğu makul görünmektedir.

Erkân-ı Harbiye Reisi Yusuf el-Azm'in komutasında Şam'ın 25 kilometre batısındaki Anti-Lübnan dağlarındaki Meyselûn geçidinde Fransızların 24

⁷⁸ Allawi, *a.g.e.*, s.352.

⁷⁹ Khoury, *a.g.e.*, s.97.

⁸⁰ Antonius, *a.g.e.*, s.308.

⁸¹ Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, s.183.

⁸² Tauber, *a.g.e.*, s.212.

⁸³ John McHugo, *Syria A Resent History*, (New York: The New Press 2015). Nazik el-Abid 1898'de zengin bir Şam ailesinin kızı olarak dünyaya gelmiş, 1919'da Şam'ın Işığlı adlı Şam'ın ilk kadın teşkilatını ve aynı adla bir dergi kurmuştur. King-Crane Komisyonu'nu karşılayanlar arasında bulunan Suriyeli kadınlardan müteşekkil bir heyetin liderliğini de yapmıştır. 1922'de Şam'ın Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni kurmuş ve ölümüne kadar kadın çalışmalarını sürdürmüştür. Bkz. Nikki Keddie, *Women in the Middle East: Past and Present*, Princeton: Princeton University, 2007, s.96. www.pbs.org/pov/thelightinheresy/syrian-women-making-change-past-and-present.

⁸⁴ Eugene Rogan, *Araplar Bir Halkın Tarihi*, (İstanbul: Pegasus Yayınları 2017), s.194.

⁸⁵ M. Güztoklusu, *a.g.e.*, s.216. Provence, o sırada 29 yaşında olan ve Faysal ile İngilizlere bağlılığıyla bilinen Sultan el-Atraş idaresindeki Dürzi kuvvetlerinin Meyselûn'a yetişememiş olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, (Austin: University of Texas Press 2005), ss.45, 49.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

Temmuz sabahı saat 5'te başlayan saldırıları üzerine muharebe başlamış ve altı saat sürmüştür. Muharebe sonunda Suriyeliler Fransızlar karşısında yenilgiye uğrarken 36 yaşındaki Yusuf el-Azm de şehit olmuştur.⁸⁶ Şam'da kalanlar arasında bulunan Mustafa Satı Bey, savaş hakkındaki duygu ve düşüncelerini hatıralarında şöyle aktarmaktadır: "*Savaşa dair detaylar gelmeye başladı. Bizim ordumuz ve Fransızların teçhizatlarına dair bilgim dolayısıyla zaferden pek ümidim olmasa da askeri haysiyetimizin korunması için neticenin mümkün olduğu kadar belirsiz kalmasını temenni ediyordum. Fakat saat onda ordunun yenildiği ve cephenin yarıldığı haberi geldi. Yusuf el Ezma (Savaş Bakanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı) öldürülmüştü. Ben 'Hayır, el Ezma Maysalun'da intihar etti' dedim. Gerçek bir şehit!'*"⁸⁷ Tarafların kayıplarına ilişkin görüşler muhtelifdir. Khoury, Arap kayıplarının sayısının 150, yaralı sayısının ise 1500 olduğunu; çoğunluğunu Cezayirli ve Senegalli askerlerin oluşturduğu Fransız kayıplarının 42 ölü, 150 yaralı olduğunu belirtmektedir.⁸⁸ Zeine, Fransızların kaybının 52 ölü, 200 yaralı olduğunu;⁸⁹ Tauber, Arapların 1200-1500 ölü, 400 yaralı; Fransızların ise 42 ölü, 152 yaralı olduğunu belirtmektedir.⁹⁰ Şefik Bey ise Arapların 400 şehit verdiğini ifade eder.⁹¹

Meyselün galibiyetinden sonra Fransızlar 25 Temmuz'da Şam'a girerek 9 bin askeri burada konuşlandırmış, 23 Temmuz'da işgal edilen Halep'te ise 18 bin asker bırakılmıştır. Bölgede sıkıyönetim ilan edilerek tutuklamalara

⁸⁶ Khoury, *a.g.e.*, s.97; John D. Grainger, *Suriye İçin Savaş 1918-1920*, çev. Özer Bostanoğlu, Tarih Kuram Yayınları, İstanbul, 2013, s.284; Gelvin, *a.g.e.*, s.115-116; Tauber, *a.g.e.*, s.218; Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, s.183; Tibawi, *a.g.e.*, s.218; A. H. Hourani, *Syria and Lebanon A Political Essay*, (Oxford University Press 1954), s.54; Provence, *a.g.e.*, s.49. Yusuf el-Azm'in adı Beyrut-Şam yolu üzerinde bir mahalleye verilmiş ve 24 Temmuz Meyselün direniş, her yıl kutlanmaya başlanmıştır. Bkz. Khoury, *a.g.e.*, ss.380, 474.

⁸⁷ Rogan, *a.g.e.*, s.195.

⁸⁸ Khoury, *a.g.e.*, s.97.

⁸⁹ Zeine, *a.g.e.*, s.183.

⁹⁰ Tauber, *a.g.e.*, s.218.

⁹¹ M. Güztoklusu, *a.g.e.*, s.216.

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

başlanılmış, Şam'daki Arap milliyetçileri bugünkü Ürdün ve Filistin topraklarına kaçmıştır.⁹² Fransızlar, direnişin gücünü tümüyle kırmak amacıyla Suriye'yi küçük idari birimlere ayırarak manda yönetimi altında bölgede beş devlet kurmuştur. 1 Ağustos 1920'de merkezi Beyrut olan Büyük Lübnan Devleti,⁹³ 31 Ağustos 1920'de merkezi Lazkiye olan Alevi Devleti,⁹⁴ 1 Eylül 1920'de merkezi Halep olan Halep Devleti ile Ekim 1920'de merkezi Şam olan Şam Devleti, Aralık 1920'de merkezi Süveyda olan Dürzi Devleti.⁹⁵ İskenderun'da ise özerk bir yönetim kurulmuştur.⁹⁶

Meyselûn Muharebesi'nden sonra Fransızlara karşı direniş esasen İbrahim Henanu önderliğinde Halep ve Şeyh Salih el-Ali önderliğinde Lazkiye civarında devam etmiş, merkez Şam'da direniş hareketi tamamen bastırılmıştır. Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasından sonra ise Türklerin yardımlarından mahrum kalan direniş hareketi kısa bir zaman içinde sona ermiştir. 1921 yılı sonbaharında sürgünlere af çıkması üzerine çoğu milliyetçi lider Şam'a dönmüş ve Fransızlara karşı 1922 yılı baharında direniş hareketi (Nisan Olayları) yeniden diriltilmişse de sert bir biçimde bastırılmıştır. Nisan Olayları'ndan iki ay sonra ise, 24 Temmuz 1922'de, Suriye'de Fransız manda idaresi Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmış ve 1925 Büyük İsyân'ına kadar Suriye'de Fransızlara karşı etkili bir direniş hareketi geliştirilememiştir.

Tartışma ve Sonuç

Her ne kadar Faysal ve çevresi İngiliz taraftarlığını son ana kadar terk etmemişse de Suriye direnişçilerinin talebi, bilhassa Faysal-Clemenceau

⁹² Khoury, *a.g.e.*, s.98; Longrigg, *a.g.e.*, s.102.

⁹³ Lübnan devletinin bayrağı Fransız bayrağı olup ortasında beyaz kısımda bir servi resmi bulunmaktadır. Bkz. *Anadolu'da Yeni Gün*, 22 Teşrin-i evvel 1336 [Ekim 1920], s.1.

⁹⁴ Tavakkalna, nüfusunun 300 bini geçmediğini belirtmektedir. M. Said Tavakkalna, *Suriye ve Lübnanda Fransanın İşi Ne!*, (İstanbul: 1945), s.7.

⁹⁵ Tavakkalna nüfusunun 50 bin civarında olduğunu belirtmektedir. Bkz. aynı yer.

⁹⁶ Fromkin, *a.g.e.*, s.475; Khoury, *a.g.e.*, ss.57-59; Umar, *a.g.e.*, ss.454-463; Tavakkalna, *a.g.e.*, s.10.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

anlaşmasından sonra Bağımsız Büyük Suriye Devleti'nin kurulması olmuştur. Yaklaşık 6 ay gibi kısa bir ömrü olan Bağımsız Büyük Suriye Devleti'nin başına bağımsızlık yanlısı Arap milliyetçilerinin neden İngiliz taraftarlığı aşikâr ve Fransızlarla bir anlaşma yapmış Faysal'ı kral seçmiş oldukları ise ilk elden "gelene" ile açıklanabilir görünmektedir. Kanımızca esas soru ise Bağımsız Büyük Suriye Devleti talebinin ne kadar gerçekçi olduğudur. Belli bir toprak bütünlüğü ve sürekli halk/millet varlığına sahip dönemin Suriye bölgesine bakıldığında, teorik ve pratik düzlemde bir devlet olabilmek için lüzumu elzem üç temel unsurdan biri olan "egemenlik"ten bahsetmek mümkün görünmemektedir. Dahası, Suriye'deki direniş süreci, dönemin Suriye'sinde bu egemenliğin sağlanabileceği maddi ve manevi birikimin ve iç-dış koşulların bulunmadığını da göstermiştir.

20. yüzyılın başında Anadolu ve Suriye'deki mücadelenin amacı, bölgenin işgalciler lehine şekillendirilmesini önlemektir. Ne var ki bu mücadelede Suriyeliler mağlup olurken ilk büyük zaferi Türkler kaydetmiştir. İki mücadelenin farklı şekilde sonuçlanmasının sebebi, en başta, altı yüz yıllık Osmanlı devletinin merkezî unsurlarını temsil eden Türk milli mücadelecilerinin – yaşanan her türlü sıkıntı ve imkânsızlığa rağmen – sahip bulunduğu köklü maddî-manevî birikim ve imkândan Suriyelilerin yoksun olmasıdır. Zira Osmanlı Devleti'nin kumandanından, zabıt ve erine mevcut askerî gücünün niceliksel ve niteliksel olarak ana gövdesi Anadolu'dadır. Suriye bölgesinin sahip olduğu güç ise baş ve gövdeden ayrılmış uzuv derekesindedir.

Bilindiği gibi Dünya Savaşı'nın akabinde İtilaf güçlerinin işgaline karşı Türk milli mücadelesi çok erken bir tarihte Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sadece günler sonra başlatılmıştır. 5 Kasım'da Kars Milli İslam Şûrası, ardından yurdun dört bir yanında Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetleri kurulmaya başlanmış ve bu cemiyetlerin ortak talebi

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

İtilaf güçlerinin işgaline karşı tam bağımsızlık olmuştur. Kuva-yi Milliye, akabinde TBMM çatısı altında bir araya gelen ve birbirinden farklı görüş ve siyasi eğilimlere sahip milli mücadeleler tek bir şiar etrafında -“Ya istiklal ya ölüm”- birleşebilmiştir. Oysa görüldüğü gibi Şam Hükümeti -her ne kadar bir bağımsızlık vaadi söz konusu olmuşsa da- esas itibarıyla bir İngiliz tasarımı olarak zuhur etmiştir.

İki mücadele sürecinde de kongreler etkin olmuştur. Suriye Genel Kongre’sinin sonuç bildirisinin yayımlanmasından 20 gün sonra 23 Temmuz 1919’da Anadolu’da Erzurum Kongresi toplanmıştır. Erzurum Kongresi’nin ana esasları 4 Eylül’de toplanan Sivas Kongresi’nde genişletilerek teyit edilmiştir. Ne var ki, Anadolu Kongrelerinin kararları Suriye Genel Kongresi’nin aldığı kararlardan bir hayli farklıdır. Anadolu kongreleri esasta milli irade vurgusu ve kayıtsız şartsız manda rejiminin reddine dayanırken, Suriye Genel Kongresi’nde milli irade söz konusu edilmezken, açıkça Amerika ya da İngiliz mandaterliği kabul edilmiş; İngiltere’nin baş müttefiki olmasına rağmen işgalci kuvvet olarak yalnız Fransa görülmüştür.

Türk milli mücadele tarihinin Kuva-yi Milliye oluşumunu anımsatan bir süreçle, Suriye’nin İngilizler tarafından boşaltılıp Fransızlarca işgal edileceği kararı üzerine mitingler yapılarak silahlı direniş hareketi teşkilatlandırılmıştır. Ne var ki Kuva-yi Milliye güçlerinin tüm işgalcilere karşı bağımsızlık yolunda başlattığı bu mücadelenin Suriye’deki muhatabı yine yalnız Fransızlar olmuştur. Görülmektedir ki, Suriye direnişinin temelleri esasen Fransız karşıtlığı üzerine inşa edilmiştir; emperyalizm karşıtlığı üzerine değil. Öte yandan Suriye direnişi farklı bölgelerde ve esasen birbirinden bağımsız cereyan etmiştir. Türk milli mücadelesi ise dağınık halde bulunan silahlı kuvvetleri bir çatı altında birleştirmeyi başararak düzenli bir ordu kurmaya muvaffak olabilmektedir. Merkezileştirmeyi gerçekleştirdiği oranda başarılıdır.

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

Suriye siyasi ricalinde, bağımsızlık taraftarı ve Türklerle temasta olan el-Ahd ve el-Fetat içinde dahi bölünme yaşanırken, İngiliz ve Amerikan taraftarı, aynı zamanda Fransızlarla uzlaşmayı savunan bir kesim de var olabilmıştır. Türk İstiklal Harbi ise herhangi bir büyük ya da küçük devlete her ne şekilde olursa olsun güvenilerek başlatılmamıştır. Bu nedenle Türk milli mücadeleleri arasında siyasi görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen, “bağımsızlık” talebi etrafında yekvücut bir vaziyet alınabilmıştır. Suriye direniş, bu çok başlı ortamda güçlü bir liderliğe de sahip olamamıştır. Bazı fikir ayrılıklarına rağmen Mustafa Kemal Paşa Türk milli mücadelesinin başından sonuna etkili bir liderlik sergilemiş, BMM -kimi eleştirilere rağmen- bu liderliği savaşın sonuna dek desteklemiştir.

Meyselün muharebesi, Suriye direnişinin halkı ne kadar seferber edebilmiş olduğu hakkında da oldukça fikir vericidir. Oysa Türk İstiklal Harbi askerlerle birlikte kadın, çocuk, ihtiyar, genç topyekün bir halk savaşı halinde gelişmiştir.

Türkler, mücadelenin mali kaynağını iç gelirlere başka eşitler arası bir ilişki çerçevesinde başta Sovyet yardımından -ve ayrıca Hint, Mısır, Azerbaycan, Afganistan, Trablusgarp Müslümanlarının yardımlarından- sağlarken, Şam hükümetinin bütçesini İngiltere oluşturmuş ve karşılamış, Suriyeliler Fransa’yla Türklerin yardımından başka yine İngiltere’nin sağladığı silahlar sayesinde mücadele etmiştir. Bütün bu şartlar altında aslında Suriyeliler, İngiltere’nin Merkezî Ortadoğu’ya ilişkin projesinin ve bu proje münasebetiyle yaşanan emperyalistler arası çekişmenin dışına çıkamamış, I. Dünya Savaşı’ndan sonra egemen bir devlet kurmaya muvaffak olamamıştır.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

KAYNAKÇA

Abdülkadir Gül-Salim Gökçen, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebilere Meselesi*, (Ankara: Cedit Neşriyat 2010).

Abdülkerim Rafiq, “Türkiye-Suriye İlişkileri, 1918-1926”, çev. Sabahattin Samur, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Şubat 1994, sayı: 88.

Adil Baktıaya, *Osmanlı Suriyesi’nde Arapçılığın Doğuşu*, (İstanbul: İletişim Yayınları 2017).

Ali A. Allawi, *Irak Kralı I. Faysal*, çev. Hakan Abacı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2014).

Ali Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Arap Milliyetçi Cemiyetler*, (İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları 2007).

Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Harbi’nde Suriye Hatıraları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2003).

Ali Gökçem Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, cilt X, Elazığ 2016, S: 2.

Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920*, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi 2010).

Âliye Divan-ı Harb-i Örfisinde Rü’yet Olunan Mesele-i Siyasîye Hakkında İzahat Arap İhtilali ve Şam Mahkemesi, günümüz türkçesine çev. Cahit Kayra, (İstanbul: Yeditepe Yayınları 2008).

Anadolu’da Yeni Gün, 22 Teşrin-i evvel 1336, s.1.

“Balfour Declaration”, *Encyclopædia Britannica*, www.britannica.com/event/Balfour-Declaration.

Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi III. Cilt Irak-İran Cephesi 1914-1918, 1’nci Kısım, (Ankara: Genelkurmay Basımevi 1979).

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişisi (1919-1922)

Bruce Masters, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918*, çev. Feray Coşkun, (İstanbul: Doğan Kitap 2017).

Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, (İstanbul: Metis Yayınları 1999).

Eliezer Tauber, *The Formation of Modern Syria and Iraq*, (England: Frank Cass 1995).

Emir Şekib Arslan, *İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları*, çev. Halit Özkan, (İstanbul: Klasik Yayınları 2005).

“Eski Türkiye Yeni Türkiye”, *Milli Nevsal*, (İstanbul: Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi 1338).

Eugene Rogan, *Araplar Bir Halkın Tarihi*, (İstanbul: Pegasus Yayınları 2017).

George Antonius, *The Arab Awakening The Story of The Arab National Movement*, (New York: Capricorn Books Edition 1965).

Gülbadı Alan, “Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri”, *Journal of Islamic Research*, 2007, S: 20, ss.464-465.

H. Hourani, *Syria and Lebanon A Political Essay*, (Oxford University Press 1954).

Hâkimiyet-i Milliye, 23 Mart 1336.

Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslâmcılık (1908-1918)*, çev. Türkan Yöney, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1999).

<http://www.syrianhistory.com/en/pages/syrian-ministers-of-foreign-affairs>.

<https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Probabilistic/Population/>
Erişim 16 Nisan 2017.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Işıl Işık Bostancı, “Suudi Arabistan Krallığının Resmen İlan Edilmesi”, *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: I, Temmuz 2003, S: 2.

İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 1981, XIV/3.

İskender Gökalp ve François Georgeon, *Kemalizm ve İslâm Dünyası*, çev. Cüneyt Akalın, (İstanbul: Kaynak Yayınları 2007).

İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2015, Number 38, Autumn II.

James L. Gelvin, *Divided Loyalties: Nationalism and Mass Politics in Syria at the Close of Empire*, (California: University of California Press 1999).

John D. Grainger, *Suriye İçin Savaş 1918-1920*, çev. Özer Bostanoğlu, (İstanbul: Tarih Kuram Yayınları 2013).

John McHugo, *Syria A Resent History*, (New York: The New Press 2015).

Kadir Kasalak, “Suriye’de Manda Yönetiminin Kurulması ve Türkiye’ye Etkisi”, *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV, Temmuz 2006, S: 2, 69-83.

Karol Sorby, “Arab Nationalism After the Young Turk Revolution (1908-1914)”, *Journal of Asian and African Studies, Bratislava*, 2005, Vol. 14.

Kral Abdullah, *Biz Osmanlı’ya Neden İsyan Ettik?*, çev. Halit Özkan, (İstanbul: Klasik Yayınları 2006).

L. Tibawi, *A Modern History of Syria*, (London: Macmillan St. Martin’s Press 1969).

M. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2008).

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişii (1919-1922)

M. Said Tavakkalna, *Suriye ve Lübnanda Fransanın İşi Ne!*, (İstanbul: 1945).

Margaret Pope, *ABC of Arab World*, (London: The Socialist Book Centre Ltd. 1946).

Mehmet Davulcu, *Faysal Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1920)*, T.C. AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, (University of Texas Press Austin 2005).

“Middle East”, *The Encyclopedia Americana International Edition*, Volume 19, 1979 Americana Corporation USA, pp.71.

Mohammad A. Tarbush, *The Role of the Military in Politics: A Case Study of Iraq to 1941*, (Boston: 1982).

Mohammed Y. Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism*, (Colombia University Press 1988).

Murat Güztoklusu, *Özdemir Bey’in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve El-cezire Konfederasyonu*, (İstanbul: Bengi Yayınları 2010).

Nevzat Artuç, *Cemal Paşa*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2008).

Nikki Keddie, *Women in the Middle East: Past and Present*, (Princeton: Princeton University 2007), www.pbs.org/pov/thelightinhereyes/syrian-women-making-change-past-and-present.

“Nuri as Said”, <https://www.britannica.com/biography/Nuri-as-Said>

Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi, haz. Ali Akyıldız-Zekerriya Kurşun, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015).

Osmanlı Belgelerinde Suriye, (İstanbul: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:129 2013).

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209

Hadiye YILMAZ ODABAŞI

Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2004).

Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, çev. Şerif Erol, (İstanbul: Sabah Kitapları 1996).

Peyam-Sabah, 25 Temmuz 1336.

Philip S. Khoury, *Syria and The French Mandate The Politics of Arab Nationalism 1920-1945*, (New Jersey: Princeton University Press 1987).

Remzi Kılıç, "Irak ve Suriye'nin Tarihi Coğrafyası ve XIX. Yüzyıl Sonu İtibariyle İdari Konumu", *Türk Kültürü*, Ocak 2000, sayı: 441.

Roderic H. Davison, "Where is the Middle East", *Foreign Affairs An American Quarterly Review*, July 1960, ed. Hamilton Fish Armstrong, January 1 1960, Vol. 38 No. 4.

Sadiye Tutsak, "Milli Mücadele Yıllarında Suriye'deki Gelişmelerin Güney Cephesine Etkisi ve Ankara Hükümeti Açısından Önemi-I", *History Studies*, July 2014, Volume 6 Issue 4.

Selim Sezer, *Osmanlı Suriyesi'nde Islahat Tartışmaları ve Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Suriye Siyaseti*, T.C. Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017.

Sina Akşin, "Turkish-Syrian Relations in the Time of Faisal (1918-20)", *Turkish Yearbook of International Relations*, Ankara 1986.

Stephen Hemsley Longrigg, *Syria and Lebanon under French Mandate*, (Oxford University Press 1958).

Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 37, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2009).

Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direniş (1919-1922)

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, cilt 1, (İstanbul: İletişim Yayınları 2007).

Tasvir-i Efkâr, 24 Kanun-i evvel 1335.

Tasvir-i Efkâr, 27 Kanun-i sâni 1336.

Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet, cilt II, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları 1998).

Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, (İstanbul: Arba Yayınları 1991).

Vakit, 24 Temmuz 1336

Vakit, 9 Şubat 1336

William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Agora Kitaplığı 2008).

“Yeni ve Eski İslam Hükümetleri Hakkında Malumat”, *Milli Nevsal*, (İstanbul: Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi 1338).

Zeine N. Zeine, *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, çev. Emrah Akbaş, (İstanbul: Gelenek Yayınları 2003).

-----, *The Struggle for Arab Independence*, (Khayat’s Beyrut 1960).

Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, (İstanbul: İrfan Yayınevi 1992).

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 7,
173-209